

ARHEOLOGIE

UNELE ASPECTE CU PRIVIRE CONSTRUCȚIILE DIN AȘEZAREA CUCUTENIANĂ DE LA VORNICENI, POD IBĂNEASA

Maria DIACONESCU*

Key words: Cucuteni, culture, settlement, constructions, archaeological research.

Cultura Cucuteni, una dintre cele mai spectaculoase civilizații eneolitice din România, a beneficiat de o atenție deosebită din partea cercetătorilor, bucurându-se de numeroase studii aprofundate, de o bază informațională dintre cele mai ample. Cu toate acestea, există încă aspecte asupra cărora este necesar să se insiste – cum este și cel privitor la modul de construire a locuințelor, arhitectura așezărilor, organizarea internă a acestora, sau la structura socială a comunităților cucuteniene. Cu siguranță, deși există numeroase elemente comune la scara întregii arii de răspândire a elementului cultural, există o diversitate de soluții constructive originale determinate de unii factori obiectivi sau subiectivi ce conduc în final la unele diferențe între acestea.

Comunicarea aceasta își propune să aducă la cunoștința specialiștilor unele aspecte legate de construcțiile din așezarea cucuteniană de fază A – B de la Pod Ibăneasa, Vorniceni, județul Botoșani. Aceste detalii au menirea de a sugera configurația comunității cucuteniene de la Pod Ibăneasa, structura sa socială cu unele elemente demografice ce decurg din dimensiunea locuințelor, modul de organizare a așezării.

Cercetările arheologice întreprinse recent la Vorniceni, Pod Ibăneasa¹, au adus date noi referitoare la construcțiile din această așezare de fază A – B a culturii Cucuteni. Suprafața așezării a fost estimată la cca. 6 ha², ceea ce face ca ea să fie considerată o așezare mare³. Multe din elementele ce definesc acest sit se regăsesc și în alte așezări prezentând o viziune unitară în ceea ce privește amplasarea, complexele casnice, ceramica, meșteșugurile, ocupațiile acestor comunități, componente ce susțin evoluția sa organică din faza precedentă, dar cu evidente aspecte de progres în cadrul acestei civilizații⁴.

Așezarea de tip jos⁵, se afla pe un promontoriu din dreapta Ibăneșei, nu departe de confluența sa cu Jijia. Comunitatea de la Pod Ibăneasa a profitat de amplasare naturală a dealurilor înalte ce înconjoară așezarea de jur împrejur, făcând-o ușor de apărat. Desigur, alegerea locului așezării a fost condiționată de o multitudine de factori deosebit de importanți pentru acel timp: existența unor surse de materii prime de strictă necesitate – lut, nisip, cariere de piatră, silex, sol fertil, păduri întinse, cursuri de apă, specifică pentru Câmpia Moldovei, partea sa nordică, cunoscută drept

* Muzeul Județean Botoșani.

¹ P. Șadurschi și colab., *Vorniceni, Jud. Botoșani, Punct Pod Ibăneasa*, în CCA. Campania 2001, p. 336-337; M. Diaconescu și colab. *Vorniceni, jud. Botoșani, Punct Pod Ibăneasa*, în CCA. Campania 2002, p. 342-343; idem, *Vorniceni, jud. Botoșani, Punct Pod Ibăneasa*, în CCA. Campania 2003, p. 372-374; idem, *Vorniceni, jud. Botoșani, Punct Pod Ibăneasa*, în CCA, 2007, p. 330-331; idem, *Vorniceni, Jud Botoșani, Punct Pod Ibăneasa*, în CCA, 2008, p. 348-349; idem, *Vorniceni, jud. Botoșani, Punct Pod Ibăneasa*, în CCA, 2010, p. 359-360.

² A. Crișmaru, *Contribuții la cunoașterea neoliticului din împrejurimile Săvenilor (jud. Botoșani)*, SCIV, 21, 2, 1970, p. 268-269.

³ D. Monah, Șt. Cucuș, *Așezările culturii Cucuteni din România*, Iași, 1985, p. 43.

⁴ Vl. Dumitrescu, *Originea și evoluția culturii Cucuteni – Tripolie*, SCIV, 14, 1, p. 51-74; 14, 2, p. 285-305; V. Sorochin, *Locuințele așezărilor aspectului regional Drăgușeni – Jura*, în *Cucuteni Aujourd'hui*, Piatra Neamț, 1996, p. 201-231; S. Marinescu-Bîlcu, Al. Bolomey, *Drăgușeni a cucutenian community*, București, 2000; S. Marinescu-Bîlcu, C. Bem, *Unde și cum s-a putut realiza trecerea de la faza A la Cucuteni A-B*, în *Scripta praeistorica. Miscellanea in honorem nonagenarii magistri Mircea Petrescu-Dîmbovița oblata*, Iași, p. 295-315.

⁵ N. Zaharia, M. Petrescu Dîmbovița, E. Zaharia, *Așezări din Moldova. De la paleolitic până în secolul al XVIII-lea*, 1970, p. 33; D. Monah, Șt. Cucuș, *op. cit.*, p. 42.

Câmpia Jijiei Superioare și a Bașeului⁶. Bogăția materialelor arheologice, stratul gros de depuneri, stratigrafia așezării, sunt argumente ce determină încadrarea acestei așezări în categoria așezărilor de durată. Cercetarea arheologică în așezare n-a urmărit săparea integrală a acesteia, ci identificarea principalelor vestigii în suprafața aparținând Regiei Naționale „Apele Române” Iași, pe o suprafață de peste 2 ha. Situl cucutenian a fost investigat în cadrul a șapte campanii arheologice, după ce s-a constatat că materialul descoperit se află într-o stare de conservare bună, impunându-se salvarea a cât mai multe artefacte. Anterior cercetărilor așezarea a fost afectată de distrugerii importante, în ani diferiți.

În stațiunea de la Pod Ibăneasa, cu mai multe nivele de locuire, depunerea cucuteniană este și cea mai consistentă. Au fost descoperite 17 locuințe de suprafață, din care două au fost doar semnalate pe lungimea secțiunilor, fără a fi cercetate întrucât fuseseră deja distruse de lucrările agricole fiind la mică adâncime. Construcțiile aveau o suprafață variabilă: cele mai mici cu suprafața cuprinsă între 10 – 45 mp., două medii între 60-90 mp., și mari cu suprafața peste 100 mp. Adâncimea la care s-au aflat acestea este în jur de 0,30-0,60 m, dar în unele zone cu activități antropice s-au găsit și la 0,10 m, serios afectate. Interesantă este situația L11 care s-a aflat la adâncimea de 0,90 m, cea mai bine conservată dintre toate construcțiile de la Vorniceni.

La fel ca în alte așezări aparținând acestei civilizații, locuințele au fost dispuse după un plan prestabilit, existența unor elemente de sistematizare a locuințelor în planul așezării fiind evidentă⁷. Desigur, cercetarea limitată ne impune prudență în emiterea unor concluzii definitive. Pe spațiul investigat se remarcă existența a trei locuințe mai mari, situate la distanțe aproape egale una de alta. În jurul acestora au fost ridicate o serie de locuințe mai mici. Modul de dispunere a locuințelor în spațiul cercetat este grupat, în semicerc (Fig. 1). Ciudată ni s-a părut amplasarea L12 la baza pantei, în zona inundabilă, în afara semicercului de locuințe. Distanța dintre aceste locuințe satelitare față de locuința mare sau una față de alta este de 3-4 m. Poziția centrală a locuințelor mari este semnificativă, putându-se vorbi de o ierarhizare internă axată pe grade de rudenie. În același timp este neândoielnic faptul că acestea au avut un rol social important în cadrul așezării și au aparținut conducătorilor acestei comunități, celelalte construcții aparținând familiilor obișnuite. Cu siguranță locuințele mari n-au fost doar un simplu adăpost, ci erau polifuncționale fiind utilizate și pentru diverse adunări legate de evenimentele cele mai importante ale comunității, unele cu caracter magico-religios. Dispunerea construcțiilor a rezervat un spațiu destul de mare în interiorul acestui arc, folosit probabil pentru adunări, diferite manifestări sau poate pentru ocrotirea animalelor pe timpul nopții. Aici s-au găsit foarte puține materiale cucuteniene. Analizând relația dintre construcțiile mai mari (L6, L8, L11, L15) (Fig. 1) și cele de dimensiuni reduse, se observă că fără excepție în locuințele mari s-au găsit instalații de foc, ceea ce ar putea sugera o posibilă relație familială, dar la fel de bine poate sublinia structurarea societății eneolitice pe baza acumulărilor materiale, a puterii sau prestigiului spiritual⁸.

Construcțiile din așezarea de la Pod Ibăneasa sunt de suprafață și au formă rectangulară. Dintre construcțiile de la Vorniceni, 12 locuințe au avut platformă de lut cu o substructură de bârne despicate de cca. 10-20 cm, așezate cu partea plată în jos pentru o mai bună stabilitate. În cazul L15 au fost utilizate și blăni groase de scândură, amprenta lor păstrându-se în lut. Platforma acestor construcții constă într-o masă compactă de lut, ars foarte bine la roșu, cu nisip drept degresant și mai rar cu resturi vegetale. Modul de realizare a platformelor a făcut obiectul unor analize atente, concluziile cercetătorilor referitoare la arderea lor fiind adesea diferite. În cazul L11 (Fig. 3) doar zona sa centrală a avut platformă, așezată pe o substructură de bârne, restul suprafeței fiind acoperit de o lutuală subțire de 1-2 cm grosime, de culoare albicioasă. Într-o manieră aparte a fost realizată podeaua L6, locuință ce avea peste 100 mp. Pe suprafața acesteia s-a așezat un strat de lut de cca. 5-6 cm, direct pe sol,

⁶ V. Băcăuanu, *Câmpia Moldovei studiu geomorfologic*, București, 1968, p. 21, 196, 197, și harta fig. 60.

⁷ V. Sorochin, *Modalitățile de organizare a așezărilor complexului cultural Cucuteni – Tripolie*, în *Arh. Mold. XVI*, 1993, p. 85; N. Ursulescu, A.-F. Tencariu, *Noi date privind arhitectura locuințelor din Cultura Precucuteni*, în *Dimensiunea europeană a civilizației eneolitice este carpatice*, Iași, 2007, p. 131-156.

⁸ M. Petrescu-Dîmbovița, *Considerații cu privire la locuințele din eneoliticul dezvoltat cu ceramică pictată de pe teritoriul României*, în *Istoria – o meditație asupra trecutului*. Profesorului Vasile Cristian la a 65-a aniversare, Iași, p. 34-36.

astfel încât s-au păstrat imprimare granulele de pământ. O altă categorie de locuințe au fost construite direct pe sol. În perimetrul construcțiilor respective se observă că pământul era închis la culoare, negru-brun, diferit de cel din afara locuinței, mult mai deschis, galben – cenușiu, galben murdar. Se pune întrebarea: acest pământ a fost adus special pentru amenajarea podinei locuinței sau această culoare provine de la o podea de lemn care a putrezit sau ars odată cu locuința? Cu siguranță, alegerea tipului de locuință depindea de mai mulți factori: de nivelul social, de baza economică, de nivelul tehnic, sau cultural, adaptând modul de construire a acestora la condițiile de mediu.

Orientarea locuințelor cu platformă, cele care predomină la Vorniceni, reiese din direcția impresiunilor de bârne ce cad perpendicular pe axul lung al locuinței. În schimb, orientarea locuințelor fără platformă s-a făcut cu oarecare dificultate, probabilitate, prudență, delimitarea făcându-se pe baza răspândirii, densității materialelor, a amplasării vetrelor în cazul în care acestea existau.

Pentru pereții locuințelor s-au folosit ca materiale de construcție lemne groase pentru schelet între care au fost integrate nuiele, stuf, iar pentru etanșizarea spațiilor și fătuirea lor era utilizat lutul în amestec cu pleavă. Resturile prăbușite ale pereților și tavanelor erau destul de reduse cantitativ, ceea ce dovedește că lemnul avea o pondere importantă ca material de construcție. Pereții locuințelor erau relativ subțiri, grosimea stratului de lut ce îmbrăca această structură lemnoasă rar depășea 5 cm. Lutualia de la pereți și tavan se prezenta sub forma unor îngrămădiri de chirpic ars în mod diferit, cu nuanțe de galben-cenușiu, roșu-cărămiziu, roșu, roșu-portocaliu, observându-se uneori fâșii de culoare în aceste fragmente datorată unui amestec cu degresant ceramic insuficient lucrat. Ampretele de nuială și stuf sunt de obicei subțiri de 1-3 cm grosime, aspecte ce se întâlnesc la majoritatea locuințelor cucuteniene .

Cele mai multe locuințe au avut o singură încăpere, doar în L6 și L8 (Fig. 2) au existat două încăperi de mari dimensiuni, separate de un perete de la care s-au găsit pe suprafața construcției, în zona de mijloc, amprente în lut de la stâlpii peretelui.

Un rol important, major chiar, în viața comunităților cucuteniene l-au avut instalațiile de foc, atât pentru rolul utilitar (prepararea hranei, arderea ceramicii), cât și în ceremoniile de cult⁹. Aici, în spațiul în care acest element primordial, magic – focul, lumina și încălzea, era locul în care coexistau și se manifestau sacrul și profanul. În cadrul locuințelor acestea reprezintă și cele mai frecvente amenajări interioare. Cele două categorii de instalații de foc cu utilizare casnică, vetrele și cuptoarele erau amplasate pe latura opusă intrării, uneori într-un colț sau chiar în zona centrală. Soluțiile constructive diferă de la o locuință la alta, deși au multe elemente comune. Au fost găsite vetre deranjate, deteriorate odată cu distrugerea locuinței sau distruse intenționat, fapt binecunoscut în aria culturii Cucuteni.

Nu s-au găsit vetre care să fi fost construite deasupra unei gropi. În locuințele fără vetre (L3, L9, L12, L14, L17), nu excludem utilizarea unor vetre portative, resturi de astfel de vetre fiind găsite în gropile menajere.

Referindu-ne la forma vetrelor și cuptoarelor descoperite la Vorniceni, predomină cele de formă rectangulară și rotundă. Cele mai multe erau prevăzute cu o gardină de protecție împotriva împrăstierii jăratului, a cenușii, construite anterior vetrei propriu-zise, utilizându-se un cofraj de scândură, mai ales pe partea interioară a gardinii, în imediata vecinătate a spațiului ce urma să fie umplut cu lutul vetrei, în cazul celor rectangulare. Gardina era realizată din lut în amestec cu nisip, pleavă sau resturi vegetale, iar vatra din lut amestecat cu nisip foarte fin, omogenă în compoziție, suprafața fețuită fiind arsă mai ales prin utilizare. Culoarea acestora era albicioasă, bej – cenușie, brun – roșcată. O simplă lutuire pe suprafața podinei a ținut uneori loc de vatră, forma fiind nedefinită clar (L 15 și L 16). Instalațiile cu rol de cult au în apropierea lor diferite obiecte folosite în ceremonii de cult și indică practicarea unor ritualuri de către persoane specializate în astfel de evenimente, ceea ce dovedește existența unor practici unitare la nivelul civilizației cucuteniene¹⁰.

⁹ L. Scarlat, *Instalații pentru foc cu utilizare casnică în culturile Precucuteni și Cucuteni*, în Dimensiunea europeană a civilizației eneolitice est-carpatică, Iași, 2007, p. 157-172.

¹⁰ N. Ursulescu, F. A. Tencariu, *Aménagements de culte dans la zone de foyers et des fours de la culture Precucuteni*, în Memoria Antiquitatis, XXIII, 2004, p. 129-144; D. Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni – Tripolie*, p. 34, 35, 191, 192; C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia, în Cucuteni – *The Last Great Chalcolithic Civilization of Europe*, Salonic, 1997, p. 179-181.

Un caz particular ce subliniază rolul și locul instalațiilor de foc în viața acestei comunități, îl constituie L 11 (Fig. 3), unde s-au găsit patru instalații de foc și o râșniță, într-o construcție cu suprafața de cca. 60 mp., distribuite destul de ciudat, încât spațiul părea insuficient pentru locuitorii săi. În capătul de vest al L 11 s-a aflat un cuptor cu dimensiunile de 2,60 x 2,30 m, cu bolta prăbușită, trei laturi exterioare înălțate și netezite, iar pe latura de nord un parapet căzut ce-l izola de restul spațiului. O vatră rectangulară, deschisă, cu dimensiunile de 2,20 x 1,80 m era îmbrăcată într-o gardină lată de 40-60 cm și înaltă de 5 cm, se afla pe latura de nord – est a construcției. Suprafața vetrei avea o culoare albicioasă – cenușie, mozaicată, cu două adâncituri datorate uzurii, folosită probabil la prepararea hranei. Cele două vetre mai mici, una pătrată și una rotundă, le-am considerat ca fiind de cult, având în vedere obiectele ce-au fost găsite lângă ele. Astfel lângă amenajarea pătrată cu laturile de 0,65 m s-au găsit un vas binoclu și o statueta antropomorfă feminină, ambele întregi și un cățel de vatră cu vârful rupt. Lângă vatra rotundă s-a găsit o statueta antropomorfă fragmentară. Râșnița cu dimensiunile de 1,40 x 1 m, avea o gardină înaltă de 11 cm, lată de 15 cm și suprafața de piatră mozaicată. Alături de ea se afla un pahar cu pulbere măcinată de ceramică și un castron în care erau vase sparte, de mici dimensiuni. În locuință s-au mai găsit întregi un vas suport, un vas crater tip Cucuteni C, un pahar, fragmente ceramice diverse, inclusiv de vase de provizii sparte odată cu prăbușirea construcției, o eboșă de topor, un ac de os și diverse unelte de silex.

Un tip aparte de instalații îl reprezintă cele îngemănate aflate în L15 (Fig. 4). Pe latura de nord a locuinței a acestei locuințe s-au găsit trei amenajări: un cuptor și două vetre cu gardină așezate pe platforma locuinței. Acestea aveau o latură – gardină comună de 1,90 m, de 20 cm înălțime, din care 10 cm erau deasupra vetrelor propriu-zise. A fost realizată cu ajutorul unui cofraj, astfel gardina rectangulară are un aspect foarte clar. Din celelalte trei laturi ale gardinii cuptorului s-au păstrat doar fragmente ce au dat dimensiunea cuptorului. Remarcăm calitatea deosebită a acestei construcții realizată din lut amestecat cu nisip, ars foarte bine, ce avea o consistență și o duritate excepțională, de culoare brună. Suprafața era mozaicată în bucăți, cu dimensiunile de 25/15 cm, groase de 8-10 cm. Bolta prăbușită pe suprafața vetrei avea incluse bucăți mici de piatră de 3-4 cm. A doua amenajare are 1 x 0,85 m, gardina realizată din lut cu nisip de culoare pal – cărămizie – gălbuie, suprafața netezită, mozaicată, cu o porțiune lipsă. A treia instalație are dimensiunile 1,90 x 1,20 m, de asemeni gardină, de culoare cărămizie, suprafața mozaicată.

În interiorul locuințelor de la Vorniceni, în afară de râșnița deja menționată a L 11 nu s-au mai semnalat alte amenajări fixe. Evident există nelipsitele râșnițe cu frecătoare, numărul acestora fiind semnificativ pentru unele locuințe, ca de exemplu L 8, unde s-au găsit 20 de râșnițe, două pietre de râu rotunde de mari dimensiuni, din gresie dură – probabil o nicovală cu percutor. Acestea indică o intensă activitate ce s-a desfășurat în acest spațiu, o locuință atelier. În L15 s-au aflat 17 râșnițe, iar în L17 o râșniță mare spartă în șapte bucăți și alte trei pe suprafața locuinței.

Cercetările de la Vorniceni evidențiază dispunerea locuințelor după un plan prestabilit și existența unor elemente de sistematizare în cadrul așezării. Este semnificativă ierarhizarea internă, structurarea societății eneolitice, atât în plan economic cât și spiritual, ce se reflectă în dimensiunile construcțiilor, a instalațiilor de foc, a diverselor obiecte și a construcțiilor de cult.

Potențialul informațional al descoperirilor arheologice de la Vorniceni, Pod Ibăneasa, însoțit de artefacte cu caracter documentar-științific ne permit să apreciem că așezarea de fază A-B continuă elementele specifice aspectului Drăgușeni. Prezența ceramicii cu decor canelat indică faptul că așezarea de la Vorniceni datează la începutul fazei A-B. Aceste date pe care le-au furnizat cercetările arheologice întreprinse la Vorniceni, coroborate cu rezultatele din restul arealului culturii, contribuie cu siguranță la o mai bună cunoaștere a modului de viață al comunităților cucuteniene.

Unele aspecte cu privire la construcțiile din așezarea cucuteniană de la Vorniceni, Pod Ibăneasa

De la începuturile cercetării arheologice a culturii Cucuteni, a existat o preocupare deosebită legată de descifrarea modului de construire a locuințelor. Au fost relevate, astfel diferențe notabile, atât în aspectele cronologice cât și cele teritoriale, constatându-se o evoluție a soluțiilor constructive, a nivelului tehnic de-a lungul celor trei faze culturale. Articolul își propune să prezinte aspecte legate de soluțiile constructive relevate prin investigațiile arheologice de la Vorniceni, Pod Ibăneasa.

Cercetările arheologice întreprinse la Vorniceni între anii 2001-2010 au oferit date noi referitoare la construcțiile cucuteniene din faza A – B în care este încadrată așezarea. Aceasta este clasificată în rândul celor joase, cu o suprafață de cca. 6 ha. Așezarea a fost afectată de multele activități antropice din zonă, de-a lungul mai multor ani. Cercetările arheologice preventive s-au desfășurat doar în spațiul aparținând Companiei Naționale Apele Române, într-o suprafață de peste 2 ha. Au fost dezvelite 17 locuințe de suprafață cu o suprafață diferită, dispuse după un plan prestabilit, evidențiindu-se existența unor elemente de sistematizare a locuințelor în planul așezării. Modul de dispunere a locuințelor este în semicerc, grupat. Este semnificativă ierarhizarea internă, structurarea societății eneolitice, ce se observă atât în plan economic, cât și în plan spiritual, reflectat în dimensiunile construcțiilor, în instalațiile de foc și a obiectelor și complexelor de cult. Sunt analizate modalitățile de construcție a locuințelor, diferențele ce există în cadrul așezării, complexele arheologice importante ce furnizează date particulare privitoare la construcțiile din așezarea de la Vorniceni, ce reflectă o serie de factori economici, structura așezării și stadiul de civilizație atins de comunitatea umană de aici. Datele oferite de cercetările arheologice întreprinse la Vorniceni coroborate cu rezultatele din restul arealului culturii, contribuie la o mai bună cunoaștere a modului de viață a comunităților cucuteniene.

Aspects regarding the constructions from Cucuteni settlement, in Vorniceni village, Pod Ibăneasa

From the beginnings of the archaeological research of Cucuteni culture, there has been a special concern related to deciphering the way in which the dwelling places were built. Thus, notable differences were revealed, both in the chronological aspects, as well as in the territorial ones, noting an evolution of the constructive solutions and of the technical level during the three cultural stages. The article aims to present aspects related to constructive solutions revealed through the archaeological investigations from Vorniceni village, Pod Ibăneasa.

The archaeological research conducted at Vorniceni between 2001 and 2010 has offered new data regarding the constructions from Cucuteni, from phase A-B, in which the settlement is placed. It is classified among the lower settlements, with a surface of approximately 6 hectares. It has been affected by a large number of anthropic activities in the area, over the course of many years. Preventive archaeological research took place only in the space belonging to the “Romanian Waters” National Company, in an area of over 2 hectares. 17 houses, with a different surface, were unveiled as arranged after a preset plan, underlining the existence of certain systematization elements of the houses in the plan of the settlement.

The way of arranging of the dwelling places is in semicircle, grouped. The internal hierarchy and the structure of the Eneolithic society are significant and can be observed both in the economic plan, as well as in the spiritual one, reflected in the dimensions of the constructions, in the fire installations and in cult objects and complexes. The ways in which the houses were built are analyzed, as well as the differences that exist within the settlement, the important archaeological complexes, which offer particular data regarding the constructions of Vorniceni village settlement, that reflects a series of economical factors, the structure of the settlement and the civilisation stage achieved by the local human community.

The data provided by the archaeological research conducted at Vorniceni, together with the results obtained from the rest of the cultural domain, contribute to an improved knowledge of the way of life in Cucuteni communities.

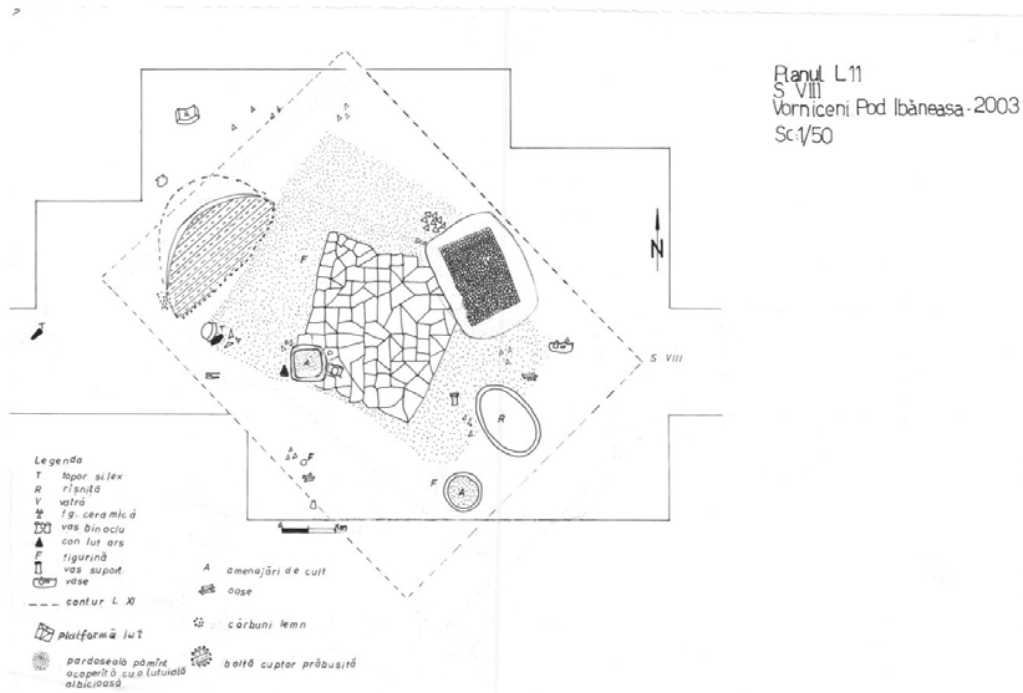

Fig. 3.

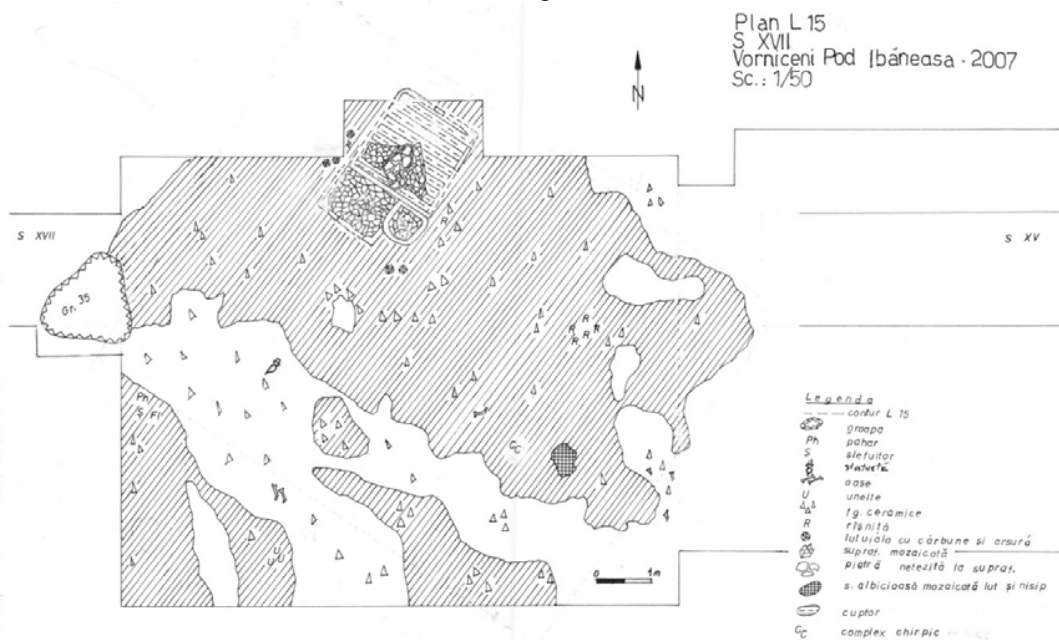

Fig. 4.